

дукцію чи забезпечує себе товарами, житлом, засобами виробництва тощо. Тому важливо у навчальних закладах ознайомлювати молодь з основами теорії, історії і практики кооперації. В окремих вищих навчальних закладах доцільно викладати декілька дисциплін з кооперації в різних галузях господарства. Уряди країн, що переймаються подоланням бідності людей, повинні більше уваги приділяти розвиткові кооперативного руху і, відповідно, кооперативно-просвітній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кооперативна освіта в Україні / М. В. Аліман, С. Ф. Купрій, Ф. І. Ленченко, В. К. Щерба тук ; за ред. Ф. І. Ленченка. – К. : Ірідіум, 2001. – 96 с.
2. Качор А. Борис Мартос. Коротка розвідка його науково-економічної, політичної і загально громадської праці / А. Качор. – Вінніпег : Українська Вільна Академія наук, 1977. – 32 с.
3. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк : Товариство Української кооперації, 1964. – 624 с.
4. Біда М. Професор Борис Мартос: політик, учений і громадський діяч / М. Біда // Український історик. – 1977. – Ч. 55–56. – С. 101–105.
5. Енциклопедія Українознавства. Перевидання в Україні. – Львів, 1994– . – Т. 4. – 1428 с. Т. 9. – 1466 с.
6. Аліман М. В. Кого і як навчали в Українській господарській академії / М. В. Аліман // Вісті Центральної спілки споживчих товариств України. Діловий випуск. – 1998. – 8 трав. – С. 14.
7. Українська господарська академія в Ч.С.Р. 1922–1935. Т. 1. – Нью-Йорк, 1959. – 248 с.
8. Українська Господарська Академія в Ч.С.Р. Подебради, 1922–1935 і Український технічно-господарський інститут. Подебради – Регенсбург – Мюнхен 1932–1972. – Нью-Йорк, 1972. – Т. III. – 278 с.
9. Мартос Б. Теорія кооперації. На правах рукопису / Б. Мартос. – Подебради, 1923. – 246 с.

УДК 334.735:94(477)«19»

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ (1929–1933 РР.)

С. М. Петренко

Осмилення діяльності споживчої кооперації України, зокрема особливостей кадрової політики, дає можливість виокремити уроки з історії споживчої кооперації, що сприятиме відродженню принципів кооперативної демократії, призведе до зміцнення її лав і подальшого розквіту.

Історіографічний аналіз проблеми свідчить, що питання до цього часу залишається малодослідженим. Перші розвідки щодо з'ясування кадрового забезпечення споживчої кооперації України були зроблені на початку 60-х рр. ХХ ст. дослідником із діаспори І. Витановичем [1]. Автор звернув увагу на той факт, що спочатку більшовики вдало використовували досвід старої генерації кооперативних кадрів, а на межі 20–30-х рр. почали їх знищення.

Певний внесок у висвітлення кадрової політики в кооперативних організаціях України у досліджуваній період зробили провідні науковці та фахівці Укоопспілки протягом 1990-х рр. Зокрема були зроблені спроби розкрити причини та наслідки «чисток» серед кооперативного апарату в 30-ті рр. ХХ ст. та особливості підготовки кадрів цього періоду [2].

Заслужують на увагу підготовлені науковцями історичні нариси «Українські кооператори» [3], де йдеться про відомих діячів кооперативного руху України, у тому числі й тих, кому вдалося працювати у роки терору.

Велику увагу дослідженню історії вітчизняної споживчої кооперації з кінця 1920-х до кінця 1930-х рр. приділяє В. П. Рекрут, якому вдалося залучити до наукового обігу рані-

ше невідомі архівні документи [4]. З огляду на історіографію проблеми, зауважимо, що проблема кадрового забезпечення споживчої кооперації не була предметом окремого дослідження. Зважаючи на це, автор поставила за мету розкрити особливості підготовки кадрів в системі споживчої кооперації України в умовах тоталітарного режиму.

У досліджуваній період партійне керівництво особливу увагу приділяло вирішенню кадрового питання в системі кооперації та поширення свого впливу на його підбір.

В основу кадрової політики більшовицька влада поклала критерії, які визначалися двома головними ознаками, – рішучість і фанатична відданість комуністичній ідеї.

У результаті чистки кооперативного апарату було завдано непоправної шкоди системі споживчої кооперації, у тому числі й керівному органу Вукоопспілки. Вона була позбавлена найкращих своїх працівників і повністю поставлена під контроль партійно-державного апарату. Репресії проти національно свідомої інтелігенції, спеціалістів-кооператорів із до-революційним досвідом призвели до майже цілковитого їхнього винищення. На їхнє місце прийшли «висуванці» комуністичної партії, яких нашвидкуруч навчали на курсах, у технікумах і вишах.

До 1930 р. споживча кооперація України не мала своїх навчальних закладів. Підготовка кооперативних кадрів в Україні здійснювалася через спеціальні навчальні заклади Наркомосу: промислово-економічні технікуми з кооперативними відділеннями, школи конторського та торгового учнівства, школи з кооперативним нахилом, школи селянської молоді, а також споживчий факультет Київського інституту ім. В. Я. Чубаря. Однак ці заклади не могли повністю забезпечити систему споживчої кооперації фахівцями. Тому на місцях влада організувала різні курси для рахівників, прикажчиків, управлінського апарату й залучала до викладання кращих фахівців-практиків.

Для підготовки кваліфікованих працівників апарату Вукоопспілки були створені інструкторські курси, практикувалися відрядження за кордон, екскурсії тощо [5].

Грудневий (1930) Об'єднаний пленум ЦК

і ЦКК ВКП(б) указав на необхідність «зосередити особливу увагу на підготовці молодих пролетарських фахівців-кооператорів через мережу навчальних закладів і короткострокових курсів продавців і працівників громадського харчування, широко залучаючи на ці курси членів родин робітників».

Зважаючи на важливість завдань, покладених на споживчу кооперацію, Пленум запропонував «усім обласним партійним комітетам у місячний термін переглянути склад керівників споживкооперації на предмет його зміцнення і відновлення, висунувши для роботи в споживкооперації досвідчених працівників з партійної, профспілкової і громадської роботи» [6].

Оргбюро ЦККП(б)У заслухало спеціальну доповідь про підготовку кооперативних кадрів, про роботу вузів і технікумів споживчої кооперації. На першочерговості вирішення кадрового питання наголошувалося на п'ятому з'їзді Вукоопспілки, зокрема, йшлося про виділення коштів на вирішення кадрового питання.

Упродовж наступних років Вукоопспілка проводила цілеспрямовану роботу з добору та підготовки кваліфікованих кадрів. У постанові Вукоопспілки від 10 грудня 1932 р. була розроблена система заходів щодо підготовки фахівців для споживчої кооперації, а саме боротьба з плінністю кадрів, покращення матеріального становища працівників, встановлення доплати за безперервний стаж роботи на одному підприємстві. Особлива увага зверталася на зміцнення кадрами районних, обласних ланок споживчої кооперації, відділам кадрів доручалося розгорнути систему курсів для підготовки та перепідготовки спеціалістів торгівлі та заготівлі. Акцентувалося на забезпеченні висококваліфікованими кадрами заготовачів та інспекторів райспоживспілок.

Для поліпшення якості підготовки спеціалістів були складені нові навчальні програми, в яких значне місце відводилось виробничій практиці.

Восени 1930 р. споживчий факультет Київського кооперативного інституту ім. В. Я. Чубаря виокремили в самостійний вуз – Київський економіко-товарознавчий інститут споживчої кооперації – КЕТІСК. На кінець 1930 р. в

Україні діяли також Луганський інститут споживкооперації і Харківський вечірній інститут споживкооперації. Існувала розрядка набору в інститути: серед студентів мало бути 60 % робітників, 25 – бідноти та селян-середняків. Партійний і комсомольський прошарок мав становити не менш ніж 7 %. Жінок набирали не менш ніж 30 відсотків [7].

У цей період у системі споживчої кооперації України діяло також 27 технікумів та 46 шкіл масових професій, де навчалося приблизно 11 тис. осіб [8].

Було створено 12 шкіл торговельно-контрторського учнівства: у Херсоні, Києві, Одесі, Харкові, Миколаєві, Сталіному, Артемівську, Луганську, Житомирі, Кременчуці, Єлизаветграді, Дніпропетровську. Крім цього, діяли кушцові курси кооператорів-пропагандистів для Центральних робітничих кооперативів у Луганську, Артемівську, Сталіному, Одесі, Полтаві, Дніпропетровську, Кривому Розі, Миколаєві, Києві та Харкові.

Вукоопспілка ініціювала створення розгалуженої системи спеціальних короткотермінових курсів, які стали міцною базою для підготовки кваліфікованих кадрів споживчої кооперації. Наприклад, дворічні Всеукраїнські кооперативно-бідняцько-наймитські курси в Полтаві, які відкрилися в жовтні 1930 р., були організовані для підготовки відповідальних керівників районних споживчих товариств. На них приймалися лише наймити та робітники радгоспів за рекомендацією партійних, комсомольських і профспілкових організацій і споживчих товариств. Обмежувався і вік курсантів – до 30 років [9].

Не можна оминати увагою й такий вид діяльності споживчої кооперації, як підготовка фахівців (економістів, бухгалтерів, товарознавців, інженерів тощо). Вона здійснювалася як для забезпечення власних потреб, так і для народного господарства в цілому. Споживчі товариства виділяли кошти на стипендії студентам вищих навчальних закладів. Щоправда, відбувалося це переважно в примусовому порядку.

На той час студенти вищих навчальних закладів закріплювалися за споживчою кооперацією в централізованому порядку. Контрак-

тація студентів та їхній розподіл були покладені на Вукоопспілку, а споживчі товариства просто зобов'язували виплачувати студентам стипендію. Так, культпобутовий відділ Вукоопспілки листом від 29.03.1930 р. № 1541/14 повідомив Чернігівську окрспоживспілку, що за нею законтрактовано двох студентів: третьокурсника ККІ тов. Волошина та другокурсника ЛКІ тов. Вінарова, і запропонував, починаючи з 1 січня 1930 р., виплачувати їм стипендію в розмірі 150 крб. на місяць [10]. Випускники вищих навчальних закладів мусили прибути на роботу відповідно до контрактів, але ця умова не завжди виконувалася. Так, у 1931 р. сектор кадрів ВУКС оголосив «дезертирами» випускників Київського кооперативного інституту О. А. Горбунова й Г. К. Войцехівську. О. А. Горбунова призначили членом правління Яготинського РСТ, але він відмовився від працевлаштування і зник, Г. К. Войцехівська мала працювати плановиком Олексіїво-Орлонського робкоопу «Шахтар», однак, прибувши на роботу, заявила, що не впорасться з обов'язками й виїхала у невідомому напрямку [11].

Через виокремлення в 1930 р. громадського харчування в окрему галузь системи споживчої кооперації викликала потреба в забезпеченні її кадрами. Розпочалася підготовка завідуючих їдальнями, кухарів тощо через мережу діючих навчальних закладів і створення мережі ФЗУ громадського харчування. Були створені курси перепідготовки при окремих робкоопах для підготовки спеціалістів для цієї галузі. У Харкові в 1931 р. профоргани виділили 100 осіб, переважно жінок, для зміцнення адміністративно-інструкторського апарату громадського харчування. Для них були організовані короткотермінові курси.

З огляду на те, що роль громадського харчування в житті робітничого класу постійно зростала, 14 березня 1931 р. ЦККП(б)У прийняв постанову «Про покращення матеріально-побутового становища робітників вугільної промисловості та боротьбу з плинністю робочої сили», в якому Вукоопспілці було доручено направити 100 кваліфікованих кухарів для громадського харчування Донбасу.

У 1931 р. у Луганську були організовані

курси рахівників, кулінарів, браківників, на яких було підготовлено понад 60 спеціалістів, а з 1932 р. розпочали свою роботу курси завідувачів їдалень на 35 осіб, буфетників – на 35, санітарів – на 159, свинарів – на 16 осіб.

У 1931 р. на базі КЕТІСК відкрили заочний відділ та однорічні педагогічні курси для підготовки викладачів кооперативних технікумів. Пізніше ці курси були реорганізовані у факультет, а потім – у самостійний Київський педагогічний інститут споживчої кооперації. Викладачами стали відомі спеціалісти – професори Бойко, Червинець, Музикантська та ін.

Правління Вукоопспілки надавало великої ваги питанню щодо матеріально-технічної бази освітніх закладів системи. Кожен кооперативний навчальний заклад мав свій паспорт матеріально-технічної бази. Наприклад, у паспорті Харківського планово-економічного інституту споживкооперації станом на 1 липня 1933 р. було зазначено, що даний навчальний заклад виник у вересні 1930 р. на базі кооперативного факультету Харківського інституту народного господарства. Навчальний корпус інституту був споруджений ще в 1860 р. і мав площу 868, 92 м²; 5 навчальних аудиторій, хімічну лабораторію та 5 спеціальних кабінетів (планово-економічний, обліку, оргтехніки, торгівлі, фінансів та товарознавства).

Гуртожиток інституту, розрахований на 51 місце, був побудований у 1932 р., площа якого становила 179,65 м². Фактична норма площі на одного студента становила 3,52 м². Штат викладачів складався з 12 чоловік: директор С. М. Желябін, заступник директора з навчальної роботи А. І. Красовський, завідувач факультету спеціальних відділень В. І. Дерев'янка, завідувачі кафедр діамату Ю. Р. Гопнер, планування Д. І. Богоград, політекономії Я. Г. Шрайбман, економічної географії В. І. Анісімов., обліку К. П. Голобородько, хімії та товарознавства М. К. Усатюк, фізики та математики О. Ю. Кухарська, а також завідувачі ще двох кафедр.

Динаміку підготовки й перепідготовки кооперативних кадрів у низових ланках споживчої кооперації засвідчують такі дані. Станом на 1929–1930 рр. у Чернігові існувала 1 кооперативна школа, де навчалося 30 осіб,

1 гурток з перепідготовки кадрів (25 слухачів) та 3 гуртки кооперативної освіти (20 слухачів). За рік споживча кооперація отримала 20 перекваліфікованих працівників. Через рік кількість шкіл і гуртків подвоїлася, що дало змогу підвищувати кваліфікацію 35 особам, а в 1932–1933 рр. у місті налічувалося вже 5 шкіл (150 слухачів), 5 гуртків перепідготовки кадрів (120 слухачів) і 15 гуртків кооперативної освіти (300 слухачів). Щороку підвищували кваліфікацію 50 працівників системи [12].

Наприкінці 1932 р. споживча кооперація України вже мала 146 навчальних закладів, із них 7 інститутів, 33 кооперативних технікумів і 89 шкіл ФЗУ, 7 рабфаків, 10 шкіл масових професій. Тут навчалося понад 30 тис. осіб [8]. За 1930–1933 рр. споживча кооперація підготувала через мережу стаціонарних навчальних закладів 11151 спеціалістів, із них фахівців вищої кваліфікації, що закінчили інститути, – 422 особи, фахівців середньої кваліфікації, що закінчили технікуми, – 3799 осіб і фахівців масових кваліфікацій – 7010 осіб [13].

Таким чином, незважаючи на те, що споживча кооперація була повністю поставлена під контроль партійно-державного апарату та позбавлена в результаті чистки найкращих своїх працівників, в Україні швидкими темпами створювалася система нової кооперативної освіти, яка заклала підвалини для підготовки кадрів і подальшого розвитку споживчої кооперації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк : Товариство Української кооперації, 1964. – 624 с.
2. Бабенко С. Г. Споживча кооперація України: історичні та соціально-економічні аспекти / С. Г. Бабенко, М. В. Аліман, В. В. Апопій. – К. : Редакція газети «Вісті Центральної спілки споживчих товариств України», 1996. – 192 с.
3. Українські кооператори. Історичні нариси : в 2 кн. – Львів : Вид-во «Коопосвіта» Львівської комерційної академії, 1999. – Кн. 1. – 456 с. Кн. 2. – 338 с.

4. Подолян В. Особливості діяльності споживчої кооперації Вінничини в умовах голодомору 30-х років ХХ століття / В. Подолян, В. Рекрут. – Вінниця : ПП Балюк. – 420 с.
5. Державний архів Київської області. – Ф. 10823. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 226.
6. Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК : в 2 т. – 1918–1941. – К. : Политиздат Украины, 1976. – Т. 1. – С. 244.
7. Інформаційний бюлетень Вукоопспілки. – 1930. – № 5. – С. 8.
8. Григорович М. Здорове поповнення кооперативного апарату / М. Григорович // Кооперативне будівництво. – 1933. – № 1. – С. 23–26.
9. Інформаційний бюлетень Вукоопспілки. – 1930. – № 8. – С. 13.
10. Центральний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 298. – Оп. 6. – Спр. 15. – Арк. 2.
11. Оголошення правління ВУКС // Інформаційний бюлетень Вукоопспілки. – 1931. – № 6. – С. 15.
12. Державний архів Чернігівської області – Ф. Р 1367. – Оп. 1. – Спр. 256. – Арк. 3

УДК 334.735:94(477)«19»

ДІЯЛЬНІСТЬ МАСЛОРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1920-х рр.

Т. В. Оніпко, кандидата історичних наук

Проблема насичення ринку в Україні якісними продуктами харчування все більше загострюється. Населення, особливо в період економічної кризи, змушене купувати ті товари та продукти, які в змозі витримати їх сімейний бюджет. Викликають занепокоєння як масові підробки повсякденних продуктів харчування, так і намагання ряду їх виробників отримати на цьому прибуток. Наразі складним є питання щодо забезпечення споживчого ринку якісними молочними продуктами, без чого не можуть обійтися передусім діти та люди літнього віку. До того ж, значне зростання цін на цей важливий продукт харчування змушує звернутися до історичного досвіду нової економічної політики, коли в конкурентній боротьбі з приватним сектором споживча кооперація намагалася випускати дешевше та якісніше вершкове масло.

Слід зазначити, що історіографія даної проблеми вкрай обмежена. У дослідженнях 1920-ті рр., які певним чином стосувалися виробничої діяльності кооперативних організацій, були лише окремі згадки про налагодження

маслоробної справи, оскільки автори здебільшого приділяли увагу розвитку борошномельної галузі споживчої кооперації [1]. Зрозуміло, що від безперервного забезпечення кооперативних хлібопекарень якісним борошном залежало забезпечення членів кооперації хлібною продукцією, ціна якої була менша від ціни ринку. Кооперативні періодичні видання побіжно висвітлювали досвід переробки молока та насичення ринку вершковим маслом [2]. Розрізнені матеріали про промислові підприємства споживчої кооперації у роки непу є у статистичних виданнях уряду УСРР [3, 4], але ці дані далеко не повні – не точні. Відтак вони не дають повного уявлення про діяльність маслоробних підприємств, створених за кошти кооперативних організацій.

Серед післявоєнних досліджень з історії споживчої кооперації, які містять згадки про створення кооператорами маслоробних підприємств у період непу, варто назвати працю російського вченого Я. А. Кістанова «Споживча кооперація СРСР. Історичний нарис» [5]. Зрозуміло, що автор намагався обґрунтувати